

Јулијана М. Вулетић
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за немачки језик и књижевности

ПРОЦЕС ЗАМЕНЕ ЈЕЗИКА (НА ПРИМЕРУ СРПСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ У ИНГОЛШТАТУ, БАВАРСКА)

Циљ овог прилога је да у контексту процеса замене језика представи стање српског дијаспоралног језика, те и да у временском пресеку¹ пружи приказ актуелне фазе процеса замене језика у којој се у тренутку истраживања налазила етнолингвистичка заједница Срба у баварском граду Инголштату. У приложеном раду осврћемо се такође и на теоријске приступе проблему замене језика као једном од кључних појмова контактне лингвистике са аспекта комуникације билингвалног говорника.

Кључне речи: контактна лингвистика, очување/замена језика, српски дијаспорални језик у Немачкој

Увод

Замена/очување језика и остали могући исходи језичког контакта по правилу се јављају као последица друштвених кретања веома присутних у савременом свету (миграције, економски развитак, мобилности појединаца или читавих етничких група и сл.), те нарочито последњих деценија расте интересовање за ову тему на примерима све већег броја језичких парова, али не у истој мери и за језички пар немачко-српски. У једној двојезичној или вишејезичној заједници пре или касније поставља се питање очувања језика (*language maintenance*), замене језика (*language shift*), као и пратећих феномена језичких промена у језику под контактом (Bradean-Ebinger 1997: 34). О очувању језика говори се онда када је постојање једног језика угрожено другим језиком (Dresler 1988: 1551)², односно када у процесу смене две или више генерација говорници мањинске заједнице одолевају већинском језику. Мере очувања језика могу бити разнолике, индивидуалне (природно преношење језика са генерације на генерацију) или институционализоване³.

1 Ово истраживање обављено је од 2010. до 2013. године. Данас, након пет година, околности су се промениле: замрле су активности које су постојале у време истраживања, те објективна претпоставка јесте да се у овом тренутку српска заједница у Инголштату налази ако не у четвртој фази, онда свакако у преласку на четврту фазу процеса замене језика. Видети ниже поглавље 1.1.

2 О класификацији угрожености језика видети и код Kristala (Kristal 2003: 36–37).

3 Ту се могу убројити разне мере од политичке агенде ЕУ (European Charter for Regional or Minority Languages или Европске повеље мањинских и регионалних језика из 1992. године) преко законских мера земаља пријема, нпр. у Шведској од 1976. године постоји закон који деци мигрантских породица омогућава учење језика порекла, а

Предмет овог рада чини непосредни језички контакт српског и немачког језика, који разматрамо са аспекта процеса замене српског дијаспоралног језика⁴ у Немачкој на примеру истраживања етнолингвистичке заједнице Срба у баварском граду Инголштату. Стање српског дијаспоралног језика у Немачкој са системсколингвистичког и социоллингвистичког становишта са освртом на последице контакта српског језика са немачким језиком и исходе који остављају трага у процесу језичких промена и замене/очувања језика код различитих генерација миграната до сада готово и да није било предметом истраживања.

Наш задатак у овом раду је с једне стране да дефинишемо и терминолошки одредимо појам замене језика, а да с друге стране, на основу теоријског разматрања процеса замене језика и спроведеног истраживања, дамо пресек актуелног стања српског дијаспоралног језика у погледу процеса замене језика. Заједно са дефинисањем фазе процеса замене језика испитане заједнице дајемо и приказ феномена непосредног језичког контакта у миграционом контексту који маркирају различите фазе у животном циклусу једне билингвалне заједнице до оне крајње коју називамо заменом језика и прелазак на другу монолингвалност.

Овај прилог се базира на корпусној грађи, добијеној током горе поменутог теренског истраживања. Корпусну грађу чине наснимљени интервјуи спроведени са 83 представника три генерације⁵ радних миграната у Инголштату. Истраживањем је обухваћено 27 породица, што представља 18% етнолингвистичке заједнице Срба у Инголштату.

1. Појам замене језика

Феномен замене језика представља социокултуролошко-језички процес који увек подразумева постојање већинског језика, који током времена, захваљујући својој економској, политичкој и образовној моћи, преузима читав низ комуникативних функција у различитим доменима употребе језика (Vučina Simović, Filipović 2009: 12). Прелазак појединца или групе са једног мањинског на други већински језик може уследити постепено или нагло, а заснива се на томе да подређена етнолингвистичка заједница у оквиру дотичне државе тежи да делимично или потпуно пређе на језик већинске групације (Vučina Simović, Filipović 2009: 21)⁶.

у Немачкој је, од покрајине до покрајине, то препуштено или ресору за културу и образовање, дотичним конзулатима или школским властима), па све до политике ревитализације угрожених језика (Ahterberg 2005: 18).

- 4 Dudok (Dudok 2007: 239 и 241) дефинише језик дијаспоре као језик „хетерогеног карактера, јер су његови носиоци, појединци и чланови заједнице, расејани, далеко један од другог као и од матичног језгра” [...], а дијаспору као „динамички, пуслирајући ентитет [...], као егзистенцијални тип мањинске популације која живи изван граница матичне земље са посебним и специфичним језичким обележјима у комуникацији”.
- 5 У вези са појмом *генерација* постоје различите дефиниције (Davidović 1999, Filipović 1986). У нашој подели (Vuletić Đurić 2015) наслањамо се једним делом на Љ. Рајића, који је истраживао језик деце миграната у Шведској (Davidović 1999: 84, 87, 88).
- 6 Може наступити случај да једна група говорника прелази на нови језик/језик Б само за одређене функције, а друга не (нпр. прва генерација у контакту са државним

Вајнрајх (Vajnrājh 1953) процес замене језика дефинише као процес у коме хабитуална употреба једног језика бива замењена хабитуалном употребом другог језика, при чему неколико наредних генерација наставља да користи оба језика. Док период коришћења оба језика прате манифестације језичког контакта попут трансференције, која, чак и у социокултуролошком оквиру, води до проблема везаних за језичке структуре – на удару се могу наћи граматичке и друге одлике мањинског под утицајем већинског језика – замена језика се може дефинисати као промена у друштвеним функцијама језика. Вајнрајх каже да за замену језика не постоји лингвистичка мотивација, већ њене узроке треба потражити другде (Vajnrājh 1976: 140)⁷. Винфорд (Vinford 2003: 15) замену језика дефинише као „делимично или потпуно напуштање матерњег језика одређене групе у корист другог језика”⁸, док Каран (2000) замену језика (*Sprachwechsel*) описује час као прелазак на други језик у смислу избора језика, час као напуштање једног језика у корист другог језика (Ahterberg 2005: 199)⁹.

У погледу тенденције избора језика у протоку животног циклуса једне билингвалне заједнице у корист једног (доминантног) језика, а на штету неког другог (рецесивног) језика у српској/хрватској научној литератури говори се о *замени* (Vučina Simović, Filipović 2009), *смени* језика (Filipović Savić 1999), *губитку/губљењу* језика или „језичним променама” (Filipović 1984–1985: 861; Ajduković 2004: 10). У доступној немачкој научној литератури за енглески термин *language shift* у употреби је обиље термина попут: *Sprachverschiebung*, *Sprachverlagerung*, *Sprachwechsel*, *Sprachumstellung* (Feldes 2005: 46; Dresler 1988: 1551), *Sprachverlust* (Francen 2004: 104; Ahterberg 2005: 44), *Sprachwandel* (Turcanu 2005: 39; Salmons 2003: 111). О потпуној замени језика (енгл. *language replacement*, нем. *Sprachersatz*, *Sprachuntergang* или *Sprachtod*) говори се када рецесивни језик нема више говорника¹⁰, а насупрот томе о очувању језика (енгл. *language maintenance*, нем. *Spracherhalt*, *Sprachbewahrung*) када долази до прекида или враћања дијахроног процеса замене језика (Dresler 1988: 1551; Feldes 2005: 46). Према Клосу (1984), *замена језика* представља само један вид смрти језика, при чему говорници свој језик напуштају у корист другог језика.

Интересовање за истраживања проблематике процеса замене језика у оквиру социолингвистике и антрополошке лингвистике добило је на

органима, док га њихова деца користе већ у обданишту и школи), а језик А и даље живи у неформалним скуповима групе и у кући; ово Вајнрајх назива парцијалном заменом језика (Vajnrājh 1976: 140). Упоредити и Винфорд (Vinford 2003: 258) и Давидовић (Davidović 1999: 92 и даље).

7 Додуше, Вајнрајх није први који је у објашњење процеса замене језика укључио ванјезичке факторе (Ahterberg 2005: 35).

8 „[...] the partial or total abandonment of a group's native language in favor of another [...]”

9 Према нашем мишљењу, овде је у првом случају реч о *прекључивању кодова* у конкретной комуникацијској ситуацији, које ми називамо *крајкорочном* или *пре-нућном* заменом језика, а у другом о *трајној* замени језика.

10 Паралелно са тим говори се и о *language suicide* или *language murder* (Dresler 1988: 1551).

значају последњих деценија двадесетог века, будући да је процес замене језика са лингвистичким променама последица друштвених процеса и преокрета попут миграција, индустријализације, деаграризације, економског развоја и сл. (види хронолошки и појмовни преглед код Vuletić Đurić 2015). Последњих пет деценија прошлог века представљају период у коме су дефинисани фактори битни за процесе замене/очувања језика и у коме су преиспитивани различити методолошки приступи овој проблематици, као и њихова релевантност и могући недостаци. Тако Клос закључује да су могућности комбиновања позитивних, негативних и амбивалентних фактора вишеструке и да се не могу свести на једну формулу и под строго дефинисане оквире¹¹ (Lipert 2010: 252). Харман (Harman 1996: 844) пак након много година истраживања чак резигнирано констатује да је састављање инвентара универзалних фактора за замену/очување језика недостижан идеал, те да се може поредити са Сизифовим послом. Међутим, иако је велики број фактора који воде до замене језика и упркос томе што не постоји једна коначна листа која би обухватила све теоријски могуће изворе и домене језичке варијабилности (Behert; Vildgen 1991: 29) једно је сигурно: „замену језика не би требало третирати као случајан или природан резултат језичких контаката, већ као манифестацију [...] односа моћи који се базирају на друштвеним структурама [...] на основу којих се оне – а тиме и њихови језици – хијерархијски позиционирају унутар друштва” (Vučina Simović, Filipović 2009: 172).

Из једне такве социолингвистичке ситуације у начелу произилазе фазе процеса замене рецесивног језика доминантним језиком у дијаспори. Како је процес замене језика временски процес који може обухватити више генерација, многи научници су покушавали да прикажу континуум овог процеса, и то од веома уопштених и поједностављених приказа (Filipović) до оних комплекснијих (Fišman, Vinford).

Процес замене језика према Хаугену (Haugen 1972: 334) може се приказати на следећи начин:

А > АБ > АБ > аБ > Б

Филиповић (Filipović 1985: 90) је, истражујући говоре хрватских исељеника у САД, установио три фазе: прву фазу одликује монолингвална ситуација у којој досељеници користе искључиво свој донесени језик, у другој фази се јавља билингвизам, док се у трећој опет прелази

11 На пример, неки социолингвисти тврде да људи морају да пређу на доминантан језик како би добили добар посао или како би били сигурни да ће њихова деца добити добар посао, али резултати неких других истраживања показују да овај фактор није пресудан, већ споредан, будући да су у истраживаним говорним заједницама школски системи, свеprisутност медија или политички притисци далеко важнији (Kristal 2003: 123). У нашем истраживању фактори који утичу на то да немачки језик постаје главни језик споразумевања јесу снажан утицај секундарне социјализације, свеprisутност медија, као и свесност радних миграната – пре свега друге генерације – о трајном боравку у земљи пријема, те тиме и жеља за добром вертикалном друштвеном покретљивошћу.

на монолингвизам, али сада на језику окружења; према његовом истраживању ове три фазе углавном су везане за три генерације миграната¹².

Fishman каже да су на нивоу групе могући различити међустадијуми замене језика, при чему су појединачни чланови групе већ прешли на језик средине, дакле, дошло је до замене језика, док се други још увек налазе у фази очувања језика. Тако Фишман (Fishman 1975: 118) у процесу замене језика полази од четворофазног, док Винфорд процес замене језика разврстава у пет стадијума (Vinford 2003: 258).

1.1. Фазе процеса замене језика

Наслањајући се на Винфордову (2003) петофазну поделу процеса замене језика, те и на стечена запажања приликом теренског истраживања, изложићемо наше схватање тока динамике процеса замене језика. При томе ћемо покушати да у наведеним фазама обухватимо етапе билингвизма¹³, друштвени положај и пратеће појавне облике језика у контакту. Свакако да ове фазе нису и не могу бити стриктно одвојене и да се овим не тежи уопштавању.

У **фазу 1а** сврставамо припаднике прве генерације и друге генерације типа 1б) и делом 1а) које карактерише *монолингвалности* и *десоцијализација*¹⁴. За њом следи **фаза 1б** у којој се припадници наведених генерација одликују *почетним билингвизмом* и *ресоцијализацијом*. Језик Б се учи преко матерњег језика, али се употребљава у малом броју домена: у комуникацији унутар сопствене друштвене групе доминира матерњи језик са појавом *лексичке трансференције*¹⁵ без утицаја на граматички систем матерњег језика, док се нови језик користи у комуникацији ван сопствене друштвене групе. У **фази 2** се првој генерацији и другој генерацији првог типа, код којих компетенција на језику Б расте (*прогресивни билингвизам*), придружује друга генерација рођена у земљи пријема (друга генерација другог типа). Док друга генерација другог типа пролази кроз процесе *примарне* и *секундарне* социјализације и језике усваја или симултано или консекутивно, код прве генерације и друге генерације првог типа може започети процес *интеграције*. Све више говорника влада новим језиком и у комуникацији унутар сопствене друштвене групе заступљена су оба језика, при чему је трансференција на свим

12 То у нашем истраживању није правило, с обзиром на то да је код нас, за разлику од Филиповића, реч о другачијем типу исељавања (привремено/трајно исељавање).

13 Ту следимо Макеја (Макеј 1987) и његове етапе билингвизма током животног циклуса једне билингвалне заједнице: *incipient bilingualism, progressive bilingualism, integral bilingualism, regressive bilingualism and residual bilingualism*. За трајање једног таквог животног циклуса постоје различити наводи, а Макеј полази од 10 до 100 година.

14 О процесима десоцијализације, ресоцијализације, интеграције и асимилације видети више код Есера (2006) и Фарвика (2009).

15 У језичком контакту најпропуснији план представља лексика, те је лексичка трансференција или преузимање лексике из неког другог језика најпрепознатљивији и први и најједноставнији ниво међујезичких контаката (Rundgaldir 1981: 207; Radovanović 2003: 239).

језичким нивоима појачана, са појавом прекључивања кодова и конвергенције¹⁶. У **фази 2** се говорни представници сада билингвалне заједнице крећу ка етапи *иншеџралног* билингвизма, са растућом доминацијом језика Б. У овој фази може започети и процес *асимилације*. У говорном дискурсу долази до преклапања, као и редуковања домена употребе језика А, све већег степена трансферисања, стварања дијаспоралног језика и појачаног прекључивања кодова. За овом фазом следи **фаза 3** у којој се првој и другој генерацији придружује и трећа, која такође своју социјализацију доживљава у земљи у којој се не говори матерњим језиком њихових предака. У овој фази етнолингвистичка заједница налази се и даље у етапи *иншеџралног* билингвизма, али порастом броја говорника који користе само нови језик, билингвална заједница се постепено урушава, језик Б почиње да доминира, а прекључивање кодова у корист језика Б драстично расте. У овој фази започиње постепено повлачење и нестајање прве генерације. Језици А и Б различито се употребљавају у интер- и интрагенерацијској комуникацији. **Фазу 4**, са растућим одласком прве генерације са сцене билингвалности, одликује *реџресивни*, преостали билингвизам, све је мања појава прекључивања кодова, а учесталије интер- и интрагенерацијско општење на језику Б. Конфигурација доминантности језика је потпуно промењена и говорници друге генерације недоминантни језик свесно престају да користе (због треће генерације која је или пасивно или рецептивно билингвална). За овом фазом следи **фаза 5а**, етапа *резидуалног* билингвизма, где друга генерација као језик општења у комуникацији са трећом генерацијом користи језик Б, са драстичним редуковањем домена употребе језика А, и заједница постаје све више монолингвална на језику већинске друштвене заједнице. У **фази 5б** са постепеним одласком друге генерације и немогућношћу преношења језика А на наредно поколење нови језик потпуно преовладава у некада билингвалној заједници.

Процес замене језика можемо тако дефинисати као „процес који почиње као монолингвалност неког типа и завршава се као нови тип монолингвалности након одређеног периода билингвалне фазе”¹⁷, са фазама замене конфигурација доминантности у доменима употребе мањинског и већинског језика и пратећим манифестацијама језичког контакта у процесу замене језика.

¹⁶ *Конвергенција* представља појаву да језици у сталном контакту међусобно утичу једни на друге, те мешањем језика (чак и генетски несродних) долази постепено и до њиховог *структуралног* изједначавања (М. Клајн, 2003).

Феномен језичког контакта назван на енглеском *code-switching* (срп. *прекључивање кода*) доживљавао је у веома обимној литератури о овој појави различита тумачења. Неки аутори прекључивање кода посматрају на интерреченичном нивоу, тачније између реченица, а неки га третирају као конверзацијско прекључивање кодова унутар исте реченице (инtrarеченично прекључивање), где се унутар исте реченице смењују елементи два језика М. Клајн, 2003).

¹⁷ „[...] a process which starts with monolingualism of some type and concludes with a new type of monolingualism after a period of bilingualism [...]” (Sabo 2010: 117).

2. Резултати истраживања

У наведеном истраживању процеса замене језика посебан акценат стављен је на важност специфичних друштвених услова под којима се развијају језици у контакту, а који доводе с једне стране до структуралних промена у језику под контактом као и до замене језика с друге стране. У тим ванјезичним чиниоцима се у основи налази почетак и ток процеса замене језика.

Процес замене језика трећег таласа миграције¹⁸, такозваних радних миграната, у западноевропским земљама, а посебно Немачкој, одвија се и траје од краја шездесетих година 20. века уз корелацију социолингвистичких и лингвистичких фактора. Почетак овог процеса се са лингвистичког аспекта одликовао постојањем монолингвалности и оскудним компетенцијама радних миграната на немачком језику (уп. горе фазу 1а и 1б), док су се социолингвистички фактори огледали како у миграцијској политици земље пријема, тако и у економским и политичким ставовима земље порекла у односу на ту прву генерацију радних миграната. За разлику од прекоокеанских земаља, које су као земље трајног исељења инсистирале на интеграцији исељеника у већинско друштво¹⁹, западноевропске земље су се декларисале као земље привременог боравка. Радни мигранти прве генерације били су сегрегирани (нпр. становање у посебним стамбеним блоковима, друштвене мреже везане за југословенске клубове и сл.) и нису имали пуно додира са већинском заједницом. Отуда долази и став миграната да немачки језик усвајају са *инструменталном* мотивацијом у циљу контакта са државним органима или на радном месту (Davidović 1991: 93). Будући да прва генерација немачки језик није добро знала, у комуникацији са другом генерацијом користила је искључиво српски језик. То је био један од пресудних фактора у преношењу српског језика другој генерацији миграната.

Доласком друге генерације радних миграната, рођењем у миграцији или довођењем у Немачку, долази до промена у друштвеној функцији језика. Друга генерација радних миграната укључује се процесом секундарне социјализације у већинско друштво (обданиште, школа) и немачки језик усваја са *интеграцијском* мотивацијом (Davidović 1991: 93). На тај начин српски језик у миграцији почиње да бива угрожен уношењем другог језика у домен породице. Међутим, овом процесу се супроставља више индивидуалних и општих фактора: циљ родитеља да се врате у матичну државу као и програм мера, како земље порекла, тако и земље пријема које би требало да стимулишу повратак радних миграната и њихове деце у домовину и њихову реинтеграцију. Стога се организовањем такозваних југословенских клубова и југословенских школа као додатни део образовног система спречава интеграција и чува национални идентитет и матерњи језик миграната. Наши испитаници друге

18 О таласима миграција упоредити Pavlica 2005 и Ivanović 2012.

19 То је за резултат имало брзу дестабилизацију етнолингвистичких заједница (Salmons 2003: 110).

генерације радних миграната похађају основну школу на *мајтерњем језику са немачким као сџираним језиком* (9 испитаника) или допунску наставу матерњег језика (3 испитаника)²⁰. Друга генерација радних миграната има, дакле, за разлику од прве и треће генерације, посве другачији процес секундарне социјализације који је праћен другачијим *начином усвајања* српског и немачког језика, као и присуством и употребом оба језика у различитим доменима и друштвеним мрежама. Овај социолингвистички и лингвистички контекст је карактеристичан за *фазу 2* у процесу замене језика нашег испитаног узорка, коју одликују с једне стране све већи број миграната који влада немачким језиком, а са друге међусобно општење на немачком језику (посебно у интрагенерацијској комуникацији друге генерације радних миграната). Оно по чему се још разликују прва и друга од треће генерације радних миграната јесте и њихов *социјални сџајтис*. Ово разликовање у тесној је вези са индивидуалним ставом миграната друге генерације радних миграната у погледу трајног останка у Немачкој. На овом месту не треба губити из вида ни друштвена и политичка дешавања у матици: распад Југославије, гашење југословенских клубова и допунских школа, економска ситуација у матичној земљи. Такав сплет околности умногоме утиче на одлуку припадника друге генерације радних миграната да трајно остану да живе у земљи пријема њихових родитеља. Прва генерација, која је у Немачку дошла „трбухом за крухом”, по правилу има низак степен образовања, те тако и низак социјални статус у друштву земље пријема. Тај статус наслеђују и њихови потомци (Davidović 1999: 66). И прва и друга генерација су, дакле, и даље сегрегирани, а друштвене мреже у којима је немачки доминантан језик свде се само на пословни домен. У приватном домену прва генерација радних миграната инсистира на искључивој употреби српског језика.

Променом друштвених околности деведесетих година 20. века и одлуке друге генерације радних миграната о трајном останку у Немачкој, друга се генерација све више укључује у већинску друштвену заједницу²¹. Следствено томе, мења се и став према матерњем језику. Паралелно са овим процесима, овим групацијама миграната прикључује се нови талас миграција деведесетих година²². Тај миграциони талас игра битну улогу у успоравању процеса замене језика, будући да су припадници овог таласа део друштвених мрежа нашег испитаног узорка у приватном домену. Припадници друге генерације ремиграната²³, друге

20 Уп. Баварску концепцију наставе за децу миграната, Davidović 1999: 77.

21 Испитаници друге генерације миграната и ремиграната друге генерације данас, на пример, не живе попут њихових родитеља у стамбеним блоковима намењеним странцима, већ у окружењу у коме доминира већинско немачко становништво.

22 Овај талас миграција у предметном истраживању назван је првом генерацијом миграната четвртог таласа.

23 Другу генерацију ремиграната чине деца прве генерације миграната, која су из Немачке и неком тренутку њиховог одрастања враћена у Србију, да би се у извесној животној доби опет вратила у Немачку.

генерације радних миграната и прве генерације четвртог таласа миграција, свесни да је њиховој деци у циљу вертикалне друштвене мобилности немачки важнији од српског језика, подлежу друштвеном притиску већинске заједнице и под утицајем јаким друштвених мрежа њихове деце (обданиште, школа, свеприсутност медија и сл.) све више редукују употребу српског језика и у приватном домену. За разлику од испитаника прве и друге генерације радних миграната, слика степена образовања испитаника треће генерације је потпуно другачија. Тако од 31 испитаника треће генерације радних миграната њих 18 похађа немачке гимназије, 10 испитаника се налази у узрасту до четвртог разреда основне школе, један испитаник је завршио занат, а два испитаника су се школовала за стручна занимања. У испитаном узорку предњачи групација са секундарном социјализацијом у Немачкој без југословенске допунске школе или допунске наставе српског језика (43%). У ова 43% улазе пре свега припадници треће генерације радних миграната.

Језички подстицаји у њиховим друштвеним мрежама пословног и приватног домена су такви да се српски језик маргинализује и постаје споредан језик комуникације у породици. Тако је у нашем испитаном узорку српски језик као главни језик општења заступљен у девет породица (31%), код четири породице српски полако губи примат (14%), у две породице су и српски и немачки подједнако заступљени (10%), док је у тринаест породица (45%) немачки главни језик комуникације у породици.

Од укупног броја испитаних породица (27) у седам породица је већ дошло до смене језика: у две породице већ у другој генерацији свесним преласком на другу монолингвалност, код једне породице један припадник друге генерације је монолингвалан на немачком језику, а други није²⁴, а код четири породице у трећој генерацији услед егзогамних бракова испитаника друге генерације.

Према резултатима нашег истраживања српски језик има будућност да опстане као споредни језик општења у 17 испитаних породица. Код ових 17 породица се и друштвене мреже приватног домена састоје од јаких, слабих и пасивних веза у матици и миграцији, прате се медији на српском језику, а десет од ових породица активно учествује у раду Удружења. Да ли ће се српски језик са променама којима је подлегао услед непосредног контакта са немачким језиком преносити на наредне генерације зависи, с једне стране, од животних околности тренутних носилаца билингвалне судбине наше испитане заједнице, наиме *треће генерације радних миграната*. С друге стране, очување српског језика у наредним генерацијама радних миграната зависиће и од степена подршке државе Србије, будући да борба за опстанак и очување српског језика превазилази моћи и снаге појединаца у дијаспори, као и саме дијаспоре.

24 До преласка на другу монолингвалност дошло је управо услед различите секундарне социјализације, будући да је старији припадник друге генерације ове породице своју секундарну социјализацију обављао у време постојања Југославије, а млађи у време њеног распада и нестанка.

Што се тиче фактора *полне припадности*, према утиску који смо стекли током теренског истраживања, као и према информацијама испитаника, које су наш утисак и потврдиле, жене су те које се пре удају за Немце или припаднике других нација. Оваква ситуација за коначан исход може имати замену српског језика немачким у наредним генерацијама дотичних породица. Међутим, када погледамо однос снага полова у погледу ендогамije, мушкарци су ти који се пре жене Српкињама из Србије, те овде опет жене имају пресудан утицај у погледу преношења српског језика наредним нараштајима. Оне представљају позитиван фактор за очување српског језика. Ремигранти друге генерације испитаног узорка женили су се Српкињама из Србије или пак припадницама ремиграната друге генерације, док је код друге генерације радних миграната у нашем испитаном узорку приметна тенденција ка ендогамним браковима првог типа²⁵. Овакве тенденције свакако представљају позитиван фактор у смислу очувања српског језика у истраживаној српско-немачкој билингвалној заједници²⁶. На основу изнесеног варијабла пола представља *амбивалентан* фактор у погледу процеса замене језика.

Религија и црква као фактори у процесу замене језика у нашем истраживаном корпусу немају пресудну снагу у погледу очувања језика, будући да је реч о малом граду у коме не постоји православна црква²⁷, те друштвене мреже у домену религије не постоје у битној мери. Када говоримо о фактору *бројчаности*, наша ентолингвистичка заједница је бројчано прилично заступљена у Инголштату, али њу карактерише дисперзивност на ширем географском простору. Њене друштвене мреже су стога прилично слабе, што погодује бржој замени језика.

Што се *контаката са матичном земљом* тиче, прва и друга генерација радних миграната су имале снажне, честе, дуге и редовне везе са матицом. Код треће генерације је случај такав да су контакти редовни²⁸, али су кратки и ретки. На другој страни, мрежа рођака у матици се осипа природним путем, што за последицу има и нижи степен емотивне везаности за земљу порекла.

25 Под *првим типом* подразумевамо брак између припадника миграната у Немачкој са Српкињом/Србином из Србије. Други *тип* ендогамног брака је брак између представника исте генерације миграната. У првој ситуацији вероватноћа да језик општења у породици буде српски је већа него код другог типа ендогамних бракова за шта смо потврду за ову претпоставку нашли у испитаном узорку.

26 Овај закључак се свакако не сме генерализовати, будући да у нашем испитаном узорку бележимо породицу са ендогамним браком првог типа у којој је немачки језик једини језик општења у породици. Двоје деце ових испитаника је прешло на другу монолингвалност, а једно дете је пасивни билингвал са тенденцијом ка рецептивном билингвизму.

27 За овај домен можемо рећи да представља неискоришћену могућност у погледу очувања српског језика у истраживаној српској заједници.

28 Ово представља позитиван фактор у процесу очувања језика, будући да испитаници потврђују да се након одмора у Србији знатно побољшава језичка компетенција испитаника.

Један од најбитнијих негативних фактора у процесу замене језика јесте фактор *друштвеног успјеха*. За то смо потврду нашли код свих испитаника. Будући да се друга генерација радних миграната одлучила за трајни боравак у земљи пријема, степен образовања је важан фактор у позиционирању унутар друштва већинске заједнице. Испитаници су потпуно свесни да за ово позиционирање у друштву немачки језик мора заузимати прво место у друштвеном и језичком развоју њихове деце. Припадници друге генерације радних миграната, као и ремиграната, друге генерације тако својој деци преносе српски језик који су и сами научили ван матице. Под утицајем већинске заједнице у комуникацији у породичном домену све више преовладава немачки као главни језик општења. Наши испитаници су тога свесни, а свесни су и своје личне немоћи, јер без помоћи матичне државе и одговарајућег наставног програма за дијаспору не могу да зауставе убрзани процес замене језика²⁹. Тако долазимо до фактора институционалне подршке, који у овом тренутку у нашој испитаној етнолингвистичкој заједници не постоји³⁰.

Колоплет ових наведених фактора доводи до тога да немачки језик постаје доминантан језик у овој билингвалној етнолингвистичкој заједници, а српски језик бива гурнут у други план. На основу социolingвистичких и лингвистичких показатеља, добијених спроведеном анализом, наша истраживана етнолингвистичка заједница се као целина налазила у 3. фази процеса замене језика. У овој фази се прва генерација радних миграната повлачи и постепено нестаје, а однос снага језика у интер- и интрагенерацијској комуникацији је промењен – немачки језик постаје главни језик општења. Док је језик интрагенерацијске комуникације прве генерације радних миграната и интергенерацијске комуникације прве и друге генерације радних миграната искључиво српски³¹, дотле у интрагенерацијској комуникацији друге генерације радних миграната почиње уопштено гледано да преовладава немачки језик³². У комуни-

29 Ово илуструјемо речима нашег испитаника Рд, представника друге генерације типа 1б: „[...] и онда би (-) малтене један дио терета с мене пао, јер ја себе осећам дужним да ја њима то пренесем, ал` ја нисам у тој могућности [...] ја мислим стварно, не би ни требало, рецимо, да буде српски језик главни језик њему, него треба да буде њемачки, њемачки, јер ту живиш [...] ти си једноставно принуђен овдје да што бољу школу завршиш [...] ја би то волео да се то може промјени, али [...] ако `оћеш да успјеш овдје [...], мораш се концентрисати на ту школу [...] и самим тим тај српски језик ће се овде губит [...]”.

30 Од када је немачка покрајина Баварска 2008/2009. престала да организује и финансира спровођење допунске наставе на српском језику, Министарство просвете Србије као и Министарство за дијаспору до данас нису предузела никакве кораке. Наши испитаници улажу своје сопствене, расположиве снаге и финансијска средства да се Српско културно удружење одржи, да опстане фолклорна секција као и радионица српског језика. Међутим, 2016. године сазнали смо од испитаника да радионица српског језика више не постоји.

31 Њу прати обиље адаптираних лексичких трансференција и ретке граматичке трансференције као и ретко прекључивање кодова код прве, а код друге интензивније неасимиловане лексичке као и граматичке трансференције, са прекључивањем кодова.

32 Овакву комуникацију прате неасимиловани трансфери, прекључивање кодова и појачана граматичка трансференција.

кацији између прве/друге генерације са трећом генерацијом радних миграната доминира немачки језик, са честим прекључивањем кодова, лексичким и граматичким трансференцијама које су већ обележје новог, дијаспоралног језика. Трећа генерација радних миграната сада српски језик усваја углавном преко немачког језика и усваја га у знатно промењеном облику од језика са којим је прва генерација радних миграната отишла у миграцију. У литератури (Filipović, 1986) се трећа генерација сматра оном генерацијом у којој је наступила замена језика. Код нас ова генерација представља пресудан, боље рећи амбивалентан, фактор у погледу очувања/замене језика.

Закључак

Према социолингвистичким и лингвистичким показатељима добијених спроведеном анализом произилази да се испитани постотак етнолингвистичке заједнице Срба у Инголштату налазио у трећој фази процеса замене језика. Ипак, уколико погледамо индивидуалне представнике заједнице, закључујемо да се распон овог процеса креће од фазе 3 па све до фазе 5б. У погледу процеса замене/очувања српског језика у нашем испитаном узорку издвојили су се следећи фактори: генерацијска припадност (начин усвајања језика, обављања секундарне социјализације, степен образовања, контакти са матицом) затим фактор полне припадности (склапање ендогамних/егзогамних бракова), фактор друштвеног успеха у земљи пријема, став родитеља према матерњем језику и институционална подршка. Према нашем мишљењу, судбина српског језика у миграцији данас је у рукама треће генерације радних миграната. Да ли ће ова генерација бити у стању да српски (дијаспорални) језик даље преноси зависиће од сплета друштвених и личних околности. Будући да сам процес очувања српског језика у дијаспори изискује огромна улагања енергије, труда и финансијских средстава, он остаје изван домаћа могућности појединаца и саме дијаспоре. Стога је потребно да постоји *организована, шесна, интешивна и центриализована* међусобна сарадња надлежних српских институција попут министарства просвете и министарства за дијаспору, организација и удружења Срба у Немачкој, немачких надлежних институција као и научних институција једне и друге земље. Њихово заједничко залагање извршиће позитиван утицај на личне животне околности треће генерације радних миграната у смислу очувања српског језика у немачкој дијаспори.

Литература

Achterberg 2005: J. Achterberg, *Zur Vitalität slavischer Idiome in Deutschland: eine empirische Studie zum Sprachverhalten slavophoner Immigranten*, München: O. Sagner.

- Ajduković 2004: J. Ajduковић, *Увод у лексичку контактологију: теорија адапације русизама*, Београд: Фото футура.
- Behert Wildgen 1991: J. Bechert, W. Wildgen, *Einführung in die Sprachkontaktforschung*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Bradean-Ebinger 1997: N. Bradean-Ebinger, *Deutsch im Kontakt: als Minderheits- und als Mehrheitssprache in Mitteleuropa; eine soziolinguistische Untersuchung zum Sprachgebrauch bei den Ungarndeutschen, Donauschwaben und Kärntner Slowenen*, Edition Praesens.
- Klajn 1975: M. Clyne, *Forschungsbericht Sprachkontakt. Untersuchungsergebnisse und praktische Probleme*. Kronberg/Taunus: Scriptor Verlag.
- Klajn 2003: M. Clyne, *Dynamics of language contact: English and immigrant languages*, Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Davidović 1999: M. Davidović, *Deca stranih radnika: druga generacija jugoslovenskih ekonomskih emigranata u zemljama Zapadne Evrope: sociološka analiza*, Београд: Institut društvenih nauka, Centar za sociološka istraživanja.
- Deminger 2004: S. Deminger, *Spracherhalt und Sprachverlust in einer Sprachinselsituation: Sprache und Identität bei der deutschen Minderheit in Ungarn*, Peter Lang, Europäischer Verlag der Wissenschaften.
- Dresler 1988: W. U. Dressler, *Spracherhaltung – Sprachverfall – Sprachtod*, in: U. Ammon et al. (Hgg.), *Soziolinguistik. Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft*, Bd. 2, Berlin: Mouton de Gruyter, 1551–1563.
- Dresler 2006: W. U. Dressler, *Spracherhaltung – Sprachverfall – Sprachtod*, in: U. Ammon et al. (Hgg.), *Soziolinguistik. Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft* 3, Berlin/ New York: de Gruyter, 2258–2271.
- Dudok 2007: M. Dudok, *Od jezika dijaspora ka preventivnoj lingvistici?*, u: *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, vol. 50, br. 1–2, Novi Sad: Matica srpska, 239–250.
- Eser 2006: H. Esser, *Sprache und Integration: Konzeptionelle Grundlagen und empirische Zusammenhänge*, www.oeaw.ac.at/kmi/Bilder/kmi_WP7.pdf, прегледано 11.11.2011
- Farvik 2009: A. Farwick, *Segregation und Eingliederung. Zum Einfluss der räumlichen Konzentration von Zuwanderern auf den Eingliederungsprozess*, Reihe: Stadt, Raum und Gesellschaft, Wiesbaden: VS Verlag.
- Ferguson 1984: A. C. Ferguson, *Spracherhaltung bei Minderheiten, Fallstudien der Sorben*, in: E. Oksaar (Hrsg.), *Spracherwerb-Sprachkontakt-Sprachkonflikt*, Berlin-New York: Walter de Gruyter, 129–141.
- Filipović 1985: Rudolf Filipović, *Sociolingvistički uvjeti očuvanja konavaoskog dijalekta u Watsonvilleu (SAD)*, u: *Hrvatski dijalektološki zbornik* 7/1, Zagreb, 89–97.
- Filipović 1984–1985: R. Filipović, *Odnos posrednog i neposrednog posuđivanja u teoriji kontaktne lingvistike*. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, u: N. Rodić (ur.), *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku XXVII–III, posvećeno akademikima Milki Ivić i Pavlu Ivicu povodom 60-godišnjice života*, Novi Sad: Matica srpska, 861–867.

- Filipović 1986: R. Filipović, *Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičnih dodira*, Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti: Školska knjiga.
- Filipović Savić 1999: J. Filipović Savić, *Varijacije unutar padežnih sistema u različitim tipovima srpskih varijeteta: U prilog jedinstvenoj teoriji jezičkih promena*, scindeks.nb.rs/article.aspx?artid=0352..., прегледано 10.2.2014.
- Fišman 1978: J. A. Fishman, *Sociologija jezika: interdisciplinarni društvenonaučni pristup jeziku u društvu*, Sarajevo: Svjetlost.
- Feldes 2005: C. Földes, *Kontaktdeutsch. Zur Theorie eines Varietätentyps unter transkulturellen Bedingungen von Mehrsprachigkeit*, Tübingen: Verlag Gunter Narr.
- Francen 2004: P. Frantzen, *Die strategische Sprachwahl. Sprachwechsel unter bilingualen Puertoricanern in Denver/Colorado*, Wilhelmsfeld: Gottfried Egert Verlag.
- Harmann 1996: H. Haarmann, *Ökologiestik*, in: Goebel, H. et al. (eds.), Bd. 1, 842–852
- Haugen 1972: E. Haugen, *The Ecology of Language*, Anwar S. Dil (Hrsg.), *American Speech*, Vol. 56, No. 2, Duke University Press, 118–125
- Ilić 2009: И. Марија, *Динамика језичке и социјалне промене: о мањинским језицима у Мађарској, с посебним освртом на српски језик*, scindeks.nb.rs/article.aspx?artid=0350..., 13.11.2011.
- Ivanović 2012: V. Ivanović, *Geburtstag pišeš normalno Jugoslovenski gastarbajteri u Austriji i SRN 1965–1973*, Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- Karan 2000: Karan, M. E., *Motivations, Language Vitality Assessments Using The Perceived Benefit*
- Klos 1984: H. Kloss, *Umriß eines Forschungsprogrammes zum Thema ‚Sprachentod‘*, *International Journal of Sociology of Language* 45, 65–76
- Kristal 2003: D. Kristal, *Smrt jezika*, Beograd: Biblioteka XX vek.
- Lipert 2010: S. Lippert, *Sprachumstellung in bilingualen Familien zur Dynamik sprachlicher Assimilation bei italienisch-deutschen Familien in Italien*, Waxmann Münster/New York/München/Berlin: Waxmann.
- Makej 1987: W. F. Mackey, *Bilingualism and Multilingualism*, in: U. Ammon, N. Dittmar, K.J. Mattheier (Hrsg.), *Soziolinguistik. Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft*, 1. Halbband, Berlin/New York: de Gruyter, 699–712.
- Milroy 1987: L. Milroy, *Language and social networks*, Blackwell Publishers Ltd.
- Milroy 2008: L. Milroy, *Social Networks*, people.cohums.ohio state.edu/.../Milroy%202002., прегледано 15.2.2014.
- Milroy Wei, 1995: L. Milroy, L. Wei, *A social network approach to code switching: the example of _migrant_ community in Britain*, in: Lesley Milroy (ed.), *One speaker, two languages: cross-disciplinary perspectives on code-switching*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Model of Language Shift, in: Kindell, G./Lewis, M.P. (eds.), *Assessing Ethnolinguistic Vitality: Theory and Practice*, Third International Language Assessment Conference, Dallas, Texas:
- Miler 2000: E. K. Müller, *Sprachwahl im spanisch-deutschen Sprachkontakt in Südchile Ergebnisse einer sprachsoziologischen Untersuchung unter Nachfahren deutscher Einwanderer*, *FTSK, Publikationen des Fachbereichs Translations-*

- Sprach- und Kulturwissenschaft der Johannes Gutenberg-Universität Mainz in Gernersheim*, Volume 26, Frankfurt/M., Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien.
- Pavlica 2005: B. Pavlica, *Migracije iz jugoslavije u Nemačku – _migran, _migrant, izbeglice, azilanti*, www.doiserbia.nb.rs/ft.aspx?id=0025..., 21.10.2011, Bruxelles, New York, Oxford, Wien: Berliner Slavistische Arbeiten.
- Petrović 2009: T. Petrović, *Srbi u Beloj Krajini: Jezička ideologija i proces zamene jezika*, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, Balkanološki institut, Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Založba ZRC.
- Radovanović 2003: M. Radovanović, *Sociolingvistika*, Sremski Karlovci-NoviSad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Rundgaldier 1981: H. Rundgaldier, Zum Problem der sprachlichen Interferenz imGrödnerischen, In: Meid, Karin Hellert Interferenz (Hrsg), *Sprachkontakt als Ursache von Veränderungen der Sprach- und Bewusstseinsstruktur: e. Sammlung von Studien zur sprachl*, Innsbruck: Inst. für Sprachwiss. d. Univ. Innsbruck.
- Salmons 2003: J. Salmons, Konvergenz und Divergenz in amerikanischen Sprachinseln, in: *Standardfragen: Soziolinguistische Perspektiven auf Sprachgeschichte, Sprachkontakt und Sprachvariation*, M. Frankfurt et. al., Peter lang, 109–121.
- SIL International, 65–77
- Sabo 2010: C. A. Szabó, *Language shift und Code-mixing Deutsch-ungarisch rumänischer Sprachkontakt in einer dörflichen Gemeinde in Nordwestrumänien*, Series: Variolinguua. Nonstandard – Standard – Substandard – Volume 38, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien.
- Turcanu 2005: R.C. Turcanu, *Sprachkontakterscheinungen: rumänisch-deutsch ungarisch in Baia Mare und Umgebung / Band 1*, Cluj, Napoca: Risoprint.
- Vučina Simović; Filipović 2009: И. Вучина-Симовић, Ј. Филиповић, *Етнички идентитети и замена језика у сефардској заједници у Београду*, Београд: Завод за уџбенике.
- Vuletić Đurić 2015: J. Vuletić Đurić, 2015: *Proces zamene jezika i promene izazvane kontaktom srpskog sa nemačkim jezikom u govoru Srba u SR Nemačko*, Neobjavljena doktorska disertacija, Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet.
- Wei 1994: L. Wei, *Three Generations Two Languages One Family: Language choice and language shift in a Chinese community in Britan*, Clevedon: Multilingual Matters.
- Vajnrajh 1976: U. Weinreich, *Sprachen in Kontakt: Ergebnisse und Probleme der Zweisprachigkeitsforschung – 1. Aufl*, München: Beck.
- Vinford 2003: D. Winford, *An introduction to contact linguistics*, Malden, Mass: Blackwell Publishing.

Julijana M. Vuletić
THE PROCESS OF A LANGUAGE SHIFT
(EXAMPLE: SERBIAN COMMUNITY IN INGOLSTADT, BAVARIA)

Summary

The aim of this paper is to present the situation of the Serbian diaspora language in the context of the process of a language shift and to present an overview of the current phase of the language shift process in which the ethnolinguistic community of Serbs in the Bavarian city of Ingolstadt was located at the time of the research. In the paper, we also look at theoretical approaches to the problem of language shift as one of the key concepts of contact linguistics from the aspect of communication of a bilingual speaker.

Keywords: contact linguistics, language maintenance/language shift, Serbian diaspora language in Germany

Примљен: 29. децембар 2018. године
Прихваћен: 18. новембра 2019. године